

ANLATIM BOZUKLUKLARI

Her cümle belli bir düşünceyi, duyguyu aktarmak için kurulur. Bu cümlelerin, ifade edeceği anlamı açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya koyması gerekir. Ayrıca mümkün olduğunca gereksiz unsurlardan arındırılmış olmalıdır bu cümle. İşte bu özelliği göstermeyen cümleler, anlatım bakımından bozuktur.

Bu konu ile ilgili, ÖSS’de 5 ya da 6 soru çıkmaktadır. Sadece anlamla ilgili olmayıp dilbilgisi ile de ilgili özellikler gösterdiğinden, daha önceki konuların, özellikle cümle öğelerinin, çok iyi bilinmesi gerekir.

Bu alanda sorulan sorular değişik özellikler gösterir. Bazen bir cümle verilir ve “Bu cümledeki anlatım bozukluğu nasıl giderilir?” diye sorulur, bazen de “Aşağıdakilerden hangisinde anlatım bozukluğu vardır?” şeklinde sorulur.

Anlatım bozukluklarını anlama ve yapıya dayalı bozukluklar olmak üzere iki grupta toplayabiliriz:

1. Anlama dayalı bozukluklar

Bu bozuklukları birkaç bölüme ayırarak inceleyebiliriz.

- Gereksiz sözcük kullanılması
- Cümlede belirsizlik bulunması
- Birbiriyle çelişen ifadelerin bulunması
- Sözcüğün anlamca cümleye uymaması
- Sözcüklerin yanlış eyleme bağlanması
- Mantık hatasının olması
- Deyimin yanlış anlamda kullanılması
- Sözcüğün yanlış yerde kullanılması
- Bazen de bu belirsizlik noktalama işaretleriyle giderilir.

Örneğin;

“Yaşlı adamın yüzüne dalgın dalgın baktı.”

cümlesinde “dalgın dalgın” bakanın “yaşlı” olduğunu belirtmek için, “yaşlı” dan sonra virgül gelmelidir. Aksi takdirde “yaşlı” sözü adam isminin sıfatı olacaktır.

- **Cümlede gereksiz sözcük kullanılması anlatım bozukluğuna yol açar.**

Bir cümlede gereksiz sözcük bulunduğunu anlamak için, sözcük cümleden çıkarılır. Bu durumda cümlenin anlam ve anlatımında bir bozulma oluyorsa o sözcük gerekli, olmuyorsa gereksizdir.

“Herkesi eleştirip tenkit etmek bize hiçbir yarar sağlamaz.”

cümlesinde “eleştirip” sözcüğünün verdiği anlamla “tenkit etmek” sözcüğünün verdiği anlam aynıdır. Öyleyse bu cümlede “eleştirip” sözü gereksizdir. Cümleden çıkarılmalıdır.

“İki kardeşten en küçüğü arkadaşımdı.”

“Bilgili insanlardan yararlanmayı, istifade etmeyi bilmeliyiz.”

cümlelerinde altı çizili sözcükler gereksizdir.

- **Bir cümlenin anlamı içinde bulunan başka bir sözü cümlede kullanmak da gereksiz sözcük kullanımına girer.**

Cümlede böyle bir sözcük varsa, o cümle de anlatım bakımından bozuktur.

“Böyle yüksek sesle bağırmana gerek yok, sağır değilim.”

cümlesinde “bağırma” zaten yüksek sesle konuşmak anlamındadır. Öyleyse bu sözün anlamı içinde bulunan “yüksek sesle” sözüne gerek yoktur.

- **Cümlede belirsizlik varsa, o cümle iyi bir cümle değildir.**

Bu belirsizlik mutlaka giderilmelidir.

Örneğin;

“Geleceğini babamdan öğrendim.”

cümlesinde “geleceğini” sözü belirsizdir. Çünkü kimin geleceği belli değil. “Onun geleceği” de olabilir; “senin geleceğin” de olabilir. Bu belirsizlik giderilmeli ve sözcüğün kime ait olduğu belirginleştirilmelidir.

- **Bazı eylemler olumlu durumlarda, bazıları olumsuz durumlarda kullanılır. Eylemin anlamca yanlış yerde kullanılması da anlatım bozukluğuna yol açar.**

Örneğin;

“Bana yardım ederek, işi kısa sürede bitirmeme neden oldu..”

cümlesindeki “neden olmak” eylemi daima olumsuz anlamlar verecek biçimde kullanılır. Oysa işin kısa sürede bitirilmesi olumlu bir durumdur. Öyleyse “neden oldu” sözü bu cümlede yanlış kullanılmıştır. Bunun yerine cümle “...bitirmemi sağladı.” şeklinde bitirilebilir.

- **Bazı cümlelerde mantık hatasının bulunması da o cümlenin anlatımını bozar.**

Örneğin;

“Bırakın patates doğramayı yemek bile yapamaz o.”

cümlesinde “bırakın” sözcüğünün cümleye kattığı anlamdan dolayı sanki patates doğramak yemek yapmaktan daha önemliymiş gibi görülüyor. Bu yanlışın düzeltilmesi için cümle,

“Bırakın yemek yapmayı, patates bile doğrayamaz o.”

şeklinde söylenmelidir.

- **Bazen sözcüklerin bağlandığı ortak eylemler de anlatımda bozukluğa yol açar.**

Örneğin;

“Bu davranışıyla bize yarar mı sağladı zarar mı belli değil.”

cümlesinde “yarar” ve “zarar” sözcükleri “sağladı” eylemine bağlanmıştır. Ancak “yarar sağlamak” doğru olsa bile, “zarar sağlamak” doğru değildir. Cümle;

“Bu davranışıyla bize yarar mı sağladı, zarar mı verdi belli değil.”
şeklinde söylenmelidir.

- **Bu, bazen öğelerin eyleme bağlanmasında da görülür.**

Örneğin;

“Ayağına ayakkabı, omzuna şal, üzerine pardesü giyip dışarı çıktı.”
cümlesinde “ayakkabı, şal ve pardesü” sözcükleri “giymek” eylemine bağlanmıştır. Oysa şal giyilmez, atılır.

- **Cümlede deyimın yanlış yerde kullanılması da cümleın anlamını bozar.**

“Öğretmenin anlattığı konu tüm öğrencilerin dikkatini çekmişti. Herkes kulak kabartmış, öğretmeni dinliyordu.”
cümlesinde “kulak kabartmış” yanlış kullanılmıştır. Çünkü “kulak kabartmak” fark ettirmeden dinlemek anlamındadır. Burada “kulak kesilmek” deyimının kullanılması gerekirdi.

- **Bazı sözcüklerin anlamları birbirine karıştırılabilir. Cümledeki sözcüklerin anlamına da dikkat edilmelidir.**

Örneğin;

“Çocukların birbiriyle uygunluk içinde olmaları beni sevindirdi.”
cümlesindeki “uygunluk” sözü yanlış anlamda kullanılmıştır. Çünkü burada “uyum” sözü kullanılmalıdır.

- **Bazen sözcük doğrudur ancak cümlede bulunduğu yer doğru değildir.**

Örneğin;

“Yeni elbisemi giymiştim ki kapı açıldı.”

Cümlesinde “yeni” sözünün yeri anlatımda bozukluğa yol açmıştır. Çünkü burada söylenmek istenen, elbisenin yeniliği değil, giymenin yeni yapıldığıdır. Öyleyse cümle;

“Elbisemi yeni giymiştim ki kapı açıldı.” şeklinde olmalıdır.

- **Aynı anlama gelen ek ve sözcüklerin bir arada kullanılması anlatım bozukluğuna yol açar.**

Örneğin;

“Onun beni sevmemesinin nedeni, fikirlerini benimsememiş olmamdandır.”

cümlesinde “nedeni” sözcüğü bir olayın sebebini anlatıyor. Ayrıca “olmamdandır” sözündeki “-dan” eki de neden anlamı veren bir ektir.

İkisinin bir arada bulunması cümlenin anlatımını bozmuştur. Cümle,

“Onun beni sevmemesinin nedeni, fikirlerini benimsememiş olmamdır.”

şeklinde düzeltilebilir.

Anlatım bozukluklarının anlama dayalı olanlarını anlattık. yapıya dayalı anlatım bozukluklarını anlatacağız. Bu tür bozukluklar daha çok, Türkçe’nin kurallarıyla ilgili olduğundan, soruları çözebilmek için dilbilgisi kurallarının iyi bilinmesi gerekir. Bu tür bozukluklar şu şekilde sıralanabilir:

- Öge eksikliğinin bulunması
- Özneyle yüklem arasında olumluluk-olumsuzluk uyumsuzluğunun bulunması
- Özneyle yüklem arasında tekillik-çoğulluk açısından uyumsuzluğun bulunması
- Özneyle yüklem arasında şahıs yönünden uyumsuzluğun bulunması
- Tamlama uyumsuzluğunun bulunması
- Ek uyumsuzluğunun bulunması
- Etken-edilgen fiillerin bir arada bulunması
- İsim cümlelerinde ekfiilin ortak kullanılması

Şimdi bunları tek tek açıklayalım.

Cümlede, kullanılması gereken bir öğenin bulunmaması, anlatım bozukluğuna yol açar. Bu, daha çok ortak kullanılan öğelerde görülür. Çünkü Türkçe’de her fiil, öğeleri aynı eklerle kendine bağlamaz.

Örneğin;

“Kardeşini yanına çağırdı, bir şeyler söyledi.”

cümlesindeki öğeleri inceleyelim: “Çağırdı” ve “söyledi” yüklemidir. Çağrılan ve söylenen kişi ise “kardeşi” dir. Yani “Kardeşini” ögesi her iki yüklem için ortak ögesidir. Bu ortak ögeyi yüklemlerle kullanalım. “Kardeşini çağırdı” doğrudur; ancak “kardeşini bir şeyler söyledi.” denmez, “kardeşine bir şeyler söyledi.” olmalı. “Kardeş” sözcüğünü iki kez kullanmamak için “ona” da diyebiliriz.

Başka bir örnek verelim:

“Arkadaşlarını pek sevmez, hatta çoğu zaman nefret ederdi.”

cümlesinde, sevmediği kişiler ile nefret ettiği kişiler aynıdır, yani “arkadaşları” ortak ögedir. Ancak “arkadaşlarını sevmez” dense de “arkadaşlarını nefret ederdi.” denmez; “arkadaşlarından nefret ederdi.” denmeli ya da onun yerine geçen “onlardan” sözü kullanılmalıdır.

Görüldüğü gibi bu tür bozukluklar daha çok sıralı cümlelerde görülüyor, ancak bileşik cümlelerde de bu tür öge eksiklikleri görülebilir.

Türkçe’de bazı özneler olumlu, bazıları olumsuz anlamlar verir. Buna göre yüklemlerin de olumlu, olumsuz çekimlenmesi gerekir.

Örneğin;

“Hiç kimse okula gelmedi, geziye gitti.”

cümlesinde gelmeyen ve gidenler aynı kişiler, ancak “hiç kimse” olumsuz bir öznedir ve yüklemi daima olumsuz çekimlenir. Oysa “gitti” olumlu bir

çekimdir. Yani ikinci cümle özneyle uyum sağlamamıştır. Buna “hepsi” şeklinde bir özne getirilmelidir.

Gerçi bu, sadece özneyle ilgili bir durum değildir. Bu tür sözcükler başka öge durumunda bulunduklarında da yüklem aynı özelliği gösterir.

Örneğin;

“Öğretmenimiz hiçbirimizi azarlamaz, çok severdi.”

cümlesinde, yine “hiçbirimizi” olumsuz olduğundan “hiçbirimizi severdi” şeklinde kullanılmaz; “hepimizi severdi” olmalıdır.

Cümlede öznenin ifade ettiği şahıslarla yüklem bildirdiği şahıs arasında bir uyum olmalıdır.

Özne birinci tekil, ikinci tekil **(ben, sen)**; birinci tekil, üçüncü tekil **(ben, o)**; birinci tekil, ikinci çoğul, **(ben, siz)**; birinci tekil, üçüncü çoğul **(ben, onlar)** şahıslardan oluşuyorsa yüklem, daima birinci çoğul şahısa göre çekimlenir.

“Bu işi ancak ben ve sen halledebiliriz.”

“Dışarıda sadece ben ve o küçük çocuk kalmıştık.”

“Ben ve siz yarışmada eşit durumda değildik.”

“Ben ve birkaç yaşlı adam, kahvede uzun bir sohbete dalmıştık.”

cümleleri buna örnek gösterilebilir.

Eğer özne ikinci tekil ve üçüncü tekil **(sen, o)**; ikinci tekil ve ikinci çoğul **(sen, siz)**; ikinci tekil ve üçüncü çoğul **(sen, onlar)**; şahıslardan oluşuyorsa, yüklem ikinci çoğul şahısa göre çekimlenir. Ancak ikinci tekil ve birinci çoğul **(sen, biz)** şahıslar özne olursa yüklem birinci çoğul şahısa göre çekimlenir.

“Sen ve annen burada ne yapıyordunuz?”

“Sen hatta hepiniz bu konuda suçlusunuz.”

“ Sen ve buradaki konukların, bize yarın gelebilirsiniz.”

“Galiba sonunda senle biz aynı sonuca ulaştık.”

cümleleri buna örnektir.

Öznenin insan ya da başka varlıklar olması da yüklem tekil veya çoğulluğunu etkiler. Eğer özne bitkiler, hayvanlar, cansız varlıklar ya da soyut kavramlarsa, yüklem daima tekil olur. İnsanlar çoğul özne olduğunda ise yüklem tekil veya çoğul olabilir.

“Kuşlar dallara kondular.” değil “Kuşlar dallara kondu.”

“Sevgiler gizli kaldıkça güzelleşirler.” değil “güzelleşir.” olacak.

“Çocuklar geldi.” şeklinde de doğrudur, “Çocuklar geldiler.” de.

Bazen özneye yüklem arasındaki uyumsuzluk, öznenin anlamından kaynaklanır.

Örneğin;

“Nüfus sayımı bu yıl yapıldı, bir hayli artmış.”

cümlesinde “yapıldı” yüklemine öznesi “nüfus sayımı”dır, “artmış” yüklemine öznesi ise “nüfus” olacaktır. Ancak cümlede “nüfus” diye bir özne yoktur. Sanki nüfus sayımı, “artmış” yüklemine öznesi olmuştur. Bu ise anlamca uygun değildir.

Sıfat ve isim tamlamalarının aynı tamlanana bağlanması anlatım bozukluğuna yol açar. Çünkü isim tamlamalarında tamlanan iyelik eki aldığı halde sıfat tamlamalarında tamlanan ek almaz. Dolayısıyla tamlananlar, niteliği farklı olduğundan, ortak kullanılamaz.

Örneğin;

“Kaza yerine birçok askeri ve polis aracı geldi.”

cümlesinde "araç" sözü hem "askeri" hem "polis" sözcüklerinin tamlananı durumundadır. Ancak "polis aracı" isim tamlamasıdır ve tamlanan iyelik eki almıştır. "Askeri" sözcüğü ise sıfat olabilecek bir sözcüktür ve "askeri araç" şeklinde sıfat tamlaması yapar; tamlanan da ek almaz. Dolayısıyla araç sözcüğü ortak tamlanan olarak kullanılamaz. Cümle;

"Kaza yerine birçok askeri araçla polis aracı geldi."

şeklinde olmalıdır.

Burada ayrıca sıfat tamlamalarında görülen bir özelliği de ifade edelim. Türkçe'de sıfatlar çoğul anlam verirse isimler çoğul eki almaz. Bu özellik genellikle belgisiz sıfatlarda görülür.

Örneğin;

"Geceye birçok davetliler katıldı."

cümlesinde "birçok" sıfatı çoğul bir anlam verdiği halde davetliler sözü de çoğul eki almıştır. Cümleden çoğul eki çıkarılmalıdır.

Cümlede eklerin eksik kullanılması cümlenin anlatımını bozar.

Örneğin;

"Her ülke, dünya devletleri arasında önemli bir yer edinmek için, ekonomik açıdan gelişmesi gerekir."

cümlesinde "gelişmesi" sözcüğündeki iyelik ekinin, sözcüğü nereye bağladığı belli değil; "kimin gelişmesi gerekir?" diye sorarsak "ülkenin" cevabı gelir. Öyleyse "ülke" sözcüğüne ilgi eki (-in) getirilmelidir.

Bazen de bu durumun tersi görülür.

"Sanatçının, topluma yararlı bir kişi olmak için, eserinde mutlaka toplum sorunlarına yer vermelidir."

cümlesinde “yer veren kim?” sorusuna “sanatçı” cevap verir. Oysa cümlede “sanatçının” denmiş. Ya bu sözcükteki ilgi eki kaldırılmalı ya da yüklem “vermesi gerekir” şeklinde değiştirilmelidir.

Bazı cümlelerde ise sözcükleri birbirine bağlayan ekler yanlış kullanılmıştır.

Örneğin;

“Senin en beğendiğim yanın, derslerine düzenli çalıştığındır.”

Cümlede öğeleri ortak olarak kullanan etken ve edilgen fiiller bir arada bulunmaz.

Örneğin;

“Bütün yemekleri hazırlayıp bir kenara koyulmalıdır.”

cümlesinde “hazırlamak” etken “koyulmalıdır” edilgen fiillerdir. Bunların aynı öğelerle kullanılması bozukluğa yol açmıştır. Cümle;

“Bütün yemekler hazırlanarak, bir kenara koyulmalıdır.”

şeklinde düzenlenirse bozukluk giderilir.

Sıralı isim cümlelerinde ekfiilin kullanılması da bazen bozukluğa yol açar.

Örneğin;

“O yaşlı şair geleneklere bağlı, ama yeniliklere kapalı değildi.”

cümlesinde iki yargı vardır: Şairin geleneklere bağlı olduğu, aynı zamanda yeniliklere de kapalı olmadığı, oysa cümlede “bağlı” sözü yüklem gibi kullanılmadığından “değildi” edatına bağlanıyor ve böylece şairin geleneklere bağlı olmadığı anlamı çıkıyor. Bunu engellemek için “bağlı” sözü “bağlıydı” şekline getirilmelidir.